

Прилог проучавању с.-х. *којасити се*

Марта Бјелетић

Пре више од једног века Маденауер је кратко забележио: „*Kojasiti se, -sim se* vb. dur. srb. 1. apparere, conscipi, jeviti se, objeviti se, 2. praeteriens saluto, *kojasnuti se, -nem se* vb. pf. id., *pre-kojasiti se epilepsiā corripī* (de infantibus), *pri-kojasiti se accidere*. Slova temného původu, složená z *ko* i *jasiti, -jasnuti*, tak že by *jas* byl kořen?“ (Matzenauer 1881:186).

Следећи помен овога глагола у литератури налазимо тек у Скоковом речнику: „Postoji još *jas* m, f (18. v.) s čistom osnovom bez sufiksa. Zbog toga postoji mogućnost da se ovamo stavi i impf. *kòjasiti se* (Vuk) „sresti se, javiti se, pozdraviti se kod sretanja“ s rijetkim prefiksom *ko-*“ (Skok I 758-759 s.v. *jāsan*).

Глагол *којасити се* (тј. облик *којаснути се*) последњи пут је нотран у московском прасловенском речнику, где се доводи у везу са чеш. дијал. *kojásnít* „срушити се“, и тумачи на следећи начин: „Предположительно можно охарактеризовать как достаточно старое (ср. наличие в сербохорв. и чеш.) сложение префикса *ko-* и глагола, построенного на базе прилагательного **ěsknъ*, что говорило бы о вторичности несовершенных форм без *-n-*. Значение сербохорв. слова „показаться, появиться“ в общем вполне соответствует предполагаемой деривации“ (ЭССЯ 10:112 s.v. **kojasnŭti* (*se*)?).

Цитирана тумачења своде се на следеће: у питању је облик у чијем се саставу издваја префикс *ко-* и основа *јас-*, која би могла бити у етимолошкој вези са придевом *јасан*. Скок је вероватно од Маденауера преузео идеју о префиксу *ко-* (будући да је имао на располагању његов рад) и са своје стране довео глагол *којасити се* у везу са *јасан*. Ова веза, као уосталом и структурна подела облика, прихваћена је и у ЭССЯ (уз упућивање на Скоково тумачење), где се, уз резерву, реконструише и псл. предложак разматране лексеме. Из свега реченог очигледно је да се ни после сто година од Маденауерове лапидарне опаске није далеко одмакло у етимологисању овог загонетног глагола. Стога ни прилог који следи нема претензије да да његову крајњу етимологију, већ да презентирањем целокупног релевантног материјала, његовом анализом, као и елаборирањем постојећих тумачења — шире и темељније постави проблем и укаже на могуће правце истраживања у изналажењу коначног решења.

Глагол *којасити се* и његове изведенице посведочени су у Србији, Војводини, Црној Гори, Хрватској, Далмацији. Потврде ових речи налазимо у народним говорима, народној поезији, језику писаца, речницима. Основни облик *којасити се* има истовремено свршено и несвршено значење. Додавањем префикаса *до-*, *за-*, *о-*, *пре-*, *при-*, *с-* на глаголску основу реализује се перфективност, а забележени су и облици *којаснути се* и *којасати се*. Овој лексичкој породици припада и неколико именица.

У постојећој литератури о глаголу *којасити се* поменута су само нека од његових значења. Наше истраживање показало је, међутим, да је његов семантички дијапазон далеко шири него што је досад било познато. Како је семантика један од кључних елемената при утврђивању етимологије речи, изложићемо овде целокупан прикупљени материјал, концентришући се пре свега на његову семантичку анализу.

У РСА су значења глагола *којасити се* (im)pf. дата следећим редоследом: 1) „појавити / појављивати се; доћи / долазити; навратити / навраћати“: Пред вечер сваког дана којасио се испод њених прозора (Е. Мулабдић), Хоћеш ли се којасити ујутру, брато? (М. Глишић), Којасићу се ја теби (Дворска код Лознице)¹; 2) „(при)пазити на нешто“; 3) „поздравити / поздрављати при сусрету, у пролазу, јавити / јављати се“: Прођосмо мимо кућу, испред које стајаше његова домаћица, љута на нас ... што нити свраћамо, нити се којасимо као што је ред (Г. Божовић), Јутрос ни се Турци којасили (Вук); 4) pf. „десити се, догодити се“: Кад Омеру гласи допадоше, | До три му се јада којасише (НП Вук), Зло ти се којасило — Што ти се којасило? (Петиге, Катунска Нахија)²; 5) „привидети / привиђати се“³; 6) pf. а) „дотаћи се, додирнути“: Каже да сам га тукао, а нисам га се ни

¹ Овамо још и примери из РЈА: Ви ова слушајући једа ишто ови страх у ваше срце ступи? једа ишто у вашу памет којаси се? (Ј. Филиповић), Од образа пали цеврдар, на зло му се мјесто којасило, дернуше га двије синџирлије — Турцима се срећа којасила (НП Вук), Бог убио гору Романију, те се у њој којасили вуци! (НП Херман). Уп. и *којасити се* pf. „појавити се“ (Прошћење, Вујичић), *којасит се* „id.“ (ЦГ, Пешикан 1965:247), такође и *окдојасити се* pf. „id.“: Та се сила јур окајасила уз Крајину — А трећа се [војска] окајаси пака код Вилећа (РЈА, где се напомиње да би прво *а-* могло бити асимилација према другоме).

² Овамо и *прикојасити се* pf. „id.“: Приповједи све, што му се прикојасило (НПр Вук, РЈА), *скојасит се* „id.“: Нема га ис плавине, мора да му се нешто скојасило (Љуботињ код Ријеке Црнојевића, грађа РСА).

³ Овамо и *прикојасит се* pf. „id.“ (Љуботињ код Ријеке Црнојевића, грађа РСА); *прикојаса* f. „привиђење, авет, утвара; предсказање“: У сну ми дошла нека прикојаса да се у неђељу не смију радити велики послови, „несрећа, проклетство“: Сваке су ме прикојасе ватале и пуштале (Ускоци, Стајић), „врста

којасио (Војводина); б) „доспети, допрети (до неког места, краја)“: Којасим [се] чак Маљена, и одонуда издерем на село Прањане (М. Ђ. Милићевић)⁴; 7) „користити се“ (ЦГ)⁵.

Посведочени су и облици *којаснути се* рф. „срести се, јавити се, десити се, поздравити се код сретања“ (Вук), *којасати се* имрф. „појављивати се, долазити; сретати се, налазити се“: У гајевима и крај потока којасају се лагане и игровољне нимфе (Змај, РСА).

РЈА доноси облике са префиксима *пре-*, *при-* и *за-*, у којима су реализована потпуно нова значења: „epilepsia cogripa“, „carbunculus, anthrax“, „повод, узрок, кривица“, „завући се у дуљину“, уп. *прекојасити се* рф. „кад дијете ухвати мали фрас, кажу *прекојасило се*“ (Земун, Вук)⁶, одатле *прѣкојас*, *прѣкојаса* т. „болест која се зове и фрас“ (Срем); *прѣкојас*, *прѣкојаса* т. „злић, поганац, црни пришт“; *прѣкојас*, *прѣкојаси* ф. „повод, узрок, кривица“: Да ме је данас ... стид, а без икакве моје кривице оли прикојаси (Врчевић), *прѣкојаса* ф. „id.“: Ако Шћепан без наше прикојасе дигне из Махина — То је трн у очи Млечићу и без Мијатове прикојасе (Љубиша), Прикојаса, повод, узрок (говори се у јужним крајевима) (Словинац), Прикојаса, узрок: има ту и његове прикојасе (Ријечка нахија)⁷; *закојасити се* рф. „завући се у дуљину“: Закојасила се киша, закојасило се зло вриме (Сивска крајина), *закојашити се* „id.“: Закојашило се липо вриме (Макарска крајина).

Потврде из дијалекатских речника проширују семантички дијапазон глагола следећим значењима: *окојасит се/окојасит се* „доћи себи, схватити, освестити се“: Ни дан-данас се не могу окојасит како

привиђења“ (Златибор, Миловановић 1983). „На Златибору је необично развијено веровање у вукодлаке, вампире, разне утваре и духове који се појављују око воденица и на раскрсницама путева. Нека су места посебно назначена као места где се појављују духови или како Златиборци кажу *прикојасе* [...] Прикојасе се јављају у виду човека или неке животиње, најчешће јарца“ (Ђенић 1938:149).

⁴ Овамо и *докојасити се* „доћи, довући се“: Не може он трпити, а да се на свадбу не докојаси, макар мртав ако не жив (М. Јанковић, Речи којих нема у Вукову Рјечнику, 1855, РСА).

⁵ Овамо и *окојасит се* „окористити се“: Бије жицу око Госпаве не би ли се окојасила (Љуботињ код Ријеке Црнојевића, грађа РСА).

⁶ У Мостару се говори *прекојасити се* (*коме*), а значење је „озлотрбити се“, впр. *да ти се не прекојаси* „да ти не науди храна, не заболи трбух“ (РЈА).

⁷ Овамо и *прикоса* ф. „id.“: Да пустиш добра дила, прикоса је моја била (Марулић); *прикојасан* адј. „крив, тј. онај који узрокује какво зло“: Да сам ја прикојасан смрти његова оца (Правдошоша), Нико није тому прикојасан — Ко је овому кутњем раздору прикојасан (Врчевић), *прикојашљив* адј. „опак, зао, тј. онај који узрокује, делује, чини зло“ (Бандулавић).

ми они врлоци јесенас украдоше такулин, то би у трен, „поправити се, ојачати“: Окојасиће се он чим дође прољеће, кад се мало дани прољепшау (Загарац, Ћупић 1997); *окојасит се* „наметнути се, наврнути се на некога и досађивати му“: Окојасила се на мене ка да сам јој оца убио (ibid.)⁸; *прикојасити (се)* „натурити (се), наметнути (се)“: Прикојасила ми се нека штета, често нешто штетујем (Прошћење, Вујичић).

Добили смо и усмену потврду придева *којасан* „крепак, чео“ (Љештанско, усмено М. Тешић).

На основу изложеног материјала могло би се закључити да је етимолошко значење глагола *којасити се* — „манифестовати се (визуелно или акустички)“. Из овог основног значења, непосредно или посредно, проистиче и већина осталих. Семантички помаци типа „(по)јавити се“ > „доћи, навратити“, „(по)јавити се“ > „јавити се, поздравити при сусрету“, „(по)јавити се“ > „десити се, догодити се“, „(по)јавити се“ > „наметнути се“, „(по)јавити се“ > „привидети се“ сасвим су регуларни и очекивани. Својом основном семантиком глагол *којасити се* врло је близак глаголу *јавити се* (помоћу којег се најчешће и дефинише) који, поред осталих, има и следећа значења: „огласити се; поздравити се с ким; појавити се, настати, десити се, манифестовати се; причинити се (у сну и сл.)“ (РСА).

Значење именице *прикојаса* „привиђење, приказа“ развија се из „приказати се, привидети се“, али је у директној вези са основним значењем „појавити се, огласити се“, будући да садржи и визуелну и акустичку компоненту⁹. Овде би као семантичка паралела могла послужити именица *ävēt* f. „привиђење, приказа, сабласт, утвара“, ако је од **(j)aviti se* (v. Skok I 77–78 s.v. *ävēt*), уп. и *jáva* f. „појава; привиђење“ (РСА), буг. дијал. *јавина* „ноћна бића

⁸С обзиром на ареал, вероватно се ради о истом значењу у примеру: Момак хитар, а лукав, кад се облијекори и окојаси младој и невјештој цури, ова јадна попусти мало данас, мало сутра, док му робињом постане (Љубиша, РЈА), иако су аутори речника ово значење окарактерисали као нејасно.

⁹„И у таковском крају прикојаса је свакако привиђење или привид, тј. оптичка или акустичка [овде и даље проред М.Б.] халуцинација, нарочито ноћу. Ти су привиди у ствари оно што су ђаволи у другим крајевима [...] И вампир је такође прикојаса“ (Филиповић 1972:209). „Прикојаса је ноћна и дневна варка, привиђење, по предању има девојачку главу, козје ноге а тело као у змије; замишља се и с девојачком главом и телом као у гуске или лабуда, живи у планинским језерима, а по месечини залази и у шуму“ (Кулишић 1998:246).

која се преобраћају у животиње и скрећу људе с пута“ (Узенева 2001:149).

Значења „дотаћи се, додирнути“ > „доспети, допрети“ можда су се развила укрштањем са семантички блиским и сазвучним *кѡснѡти (се)* „додирнути, дотаћи (се); доћи, допрети до неког места“¹⁰ (РСА), уп. и ЭССЯ 11:147-148 s.v. **kosnŏti (se)*.

Значење „(о)користити се“, потврђено у Црној Гори, уз велику резерву би се могло довести у везу са следећим облицима из истог ареала: *зајазит* „донети, учинити корист“, *зајаза* „корист, добит“ (Бјелопавлићи, Ћупић 1977), „добит, зарада“ (ЦГ, РСА), под условом да ту имамо прелаз *с > з* као у *пѡјаз* „појас“ (Конавље, Вук).

За значење именице *прѡкојас* „пришт“¹¹ релевантан би могао бити глагол *јаскати / ја скати*¹² „гнојити се; севати, штрепати (о рани, оболелом месту и сл.)“: Тај чир ми одамно јаска (Лесковац), Јаска ми рана (Враће), Сва болесна места јаскају, тј. осећа се бол на махове због удара крви (Лесковац), „бити, ударати, купати (о билу)“ (Враће, све РСА). Овај глагол, без обзира на одступање у значењу, у етимолошкој литератури обично се сврстава уз облике који имају несумњиво ономатопејско порекло (в. Bezlaј I 221 s.v. *jāskati*, SEK II 334 s.v. *jaskac*¹³). Будући да је на истом терену за

¹⁰ За ово последње значење уп. и исту рекцију у примерима: Којасим [се] чак Маљена — Све што земљомъ или водомъ иде, морасе Бѣлграда коснути (РСА).

¹¹ Оно се можда могло развити директно из значења „појавити се“ > „оно што се појавило“, уп. *којасити* „појавити се“: Нешто ми се којасило на руку, неки чир (Прошћење, Вујичић). Не треба одбацити ни могући утицај синонимног и фонетски блиског германизма *јасла* f. „поганац, гвојница, апостема; смрад који из ње тече“ (РЈА), о којем в. Skok I 759 s.v. *jasla*.

¹² С обзиром на ареал у којем се јавља, у питању је облик без инфинитива, уп. *јаскам* „севам, штрепам“: Ништо ми јаска бубрег (Лесковац, Митровић), *јаска* „боли пулсирајуће (зубобоља)“ (Лужница, Манић), *јаска* „дулсира“ (Бабунница, грађа РСА), *јаскам* „id.“ (Власотинце, грађа РСА); уп. и буг. *јаскам* „id.“: Зубът ме јаска (Геров).

¹³ Реконструире се посл. дијал. **jaskati*, **jaskaјѡ* : **jaščŏ* „викати пискаво, таквим гласом, пиштати“ са творбеном варијантом **jasati*; узима се да су то ономатопејски глаголи са суф. *-sk-* : *-s-*, а њихова крајња основа је ономатопејски узвик *ja!* који се среће у разним словенским језицима, тако и Sławski I 532. Слично Mačhek 217–218 s.v. *jāsati*. Наше истраживање је показало да је и у с.-х. језику ова лексичка породица врло развијена, иако с.-х. примери нису нотирани ни у једној од поменутих одредница, уп. *јасати* „викати, галамити“ (Врховине у Лици, РСА), *јаснѡти се* „огласити се, гласнути се“ (Љештанско, усмено М. Тешић), *јаснѡти се* „id.“; почети викати, галамити, свађати се“, *јасна* „жена зла, опака језика; скитара, похотљивица“, *јаснача* „id.“ (Ускоци, Станић), овамо и *јаслача*

облик *јаскам* посведочено и значење „светлуцам, сјајим“: А кад ми дође јадујем на њега, — очи му јаскав, зуби му траскав (Лесковац, Митровић), могло би се помишљати да овај глагол стоји у вези са породицом придева *јасан*, тј. **јасати* „светлукати, сјајити“ > *јаскати* „ид.“, уп. *изјасат се* „изведрити се“ (Дуга Реса и Карловац, Ретушић 1986), слч. *jasat' se* „свитати“, чеш. *zajásati* „заблистати“¹⁴.

За семантички помак „светлукати, сјајити“ > „севати, штрелати“ уп. из истог ареала *свѣткам* „севам“ (Врање, Златановић), *свѣтка* „светлуца, час-час па засветли“ (Тимок, Динић 1990) према *свѣтка* „жигати (о болу)“: свитка ми у главу, свитка ми у колено (усмено М. Б.), као и опште *сѣвати* „сијати, светлети“ > „пробадати, жигати (о болу)“ (РМС). Не може се занемарити ни утицај облика типа с.-х. *jàzva* „рана“, буг. *žzva* „рана, чир“ (о њима в. ЭССЯ 6:56-57 s.v. **žzva* / **žzvo* / **žzvs*).

Значења облика *прекојасити се* „добити фрас“ и „озлотрбити се“ у изразима *прекојасило се* (дете) и *да ти се не прекојаси* нису јасна. За прво значење уп. *пренемоћи се* „изнемоћи, клонути, малаксати, онесвестити се“ (РЈА)¹⁵, а за друго *прекосити* „добити оштре болове у стомаку, пресећи“: Нешто ме прекоси у стомаку, не знам шта е, ако није нешто од оне покварене ране (Ускоци, Станић), док је реакција као у *пресести* (коме) „лоше, рђаво проћи, зло се свршити, присести“ (РМС).

Значење именице *прикојаса* (*прикојас*, *прикоса*) „повод, узрок, кривица“ посредно би се могло извести из значења „привиђење, утвара“, будући да се у народној свести смрт, болест или било каква друга невоља сматра последицом деловања нечисте силе¹⁶. Семантички развој у том случају изгледао би овако: „привиђење, утвара“ > „чинити зло“ > „узрок, кривица“, уп. значење придева

погрд. „брбљива женска особа“ (Љештајско, Тешић 1977), *јаслача*, *јаслара* погрд. „лена, нерадна женска особа“ (Дучаловићи, Бања Лука, Ужице, РСА); *јаскати* „викати, галамити, свађати се; цсовати, грдити“, *зајаскати* „почети цсовати, викати на некога; зајнатити се“, *изјаскати се* „извикати се један на другога“, *јаскача* „причљива жена, женска особа склона свађи“ (Ускоци, Станић).

¹⁴ За значење „(из)ведрити се“ уп. бројне словенске паралеле (SP 6:145-146 s.v. *ěsněti*, *ěsniti*). Што се тиче самог облика, Махек тумачи слч. и чеш. потврде као секундарне творевине од *jasný*, будући да се свуда јавља глагол на *-iti* (Machek 218 s.v. *jasný*).

¹⁵ Уп. још и *прекинути се*, *прегүлити се*, *претргнути се*, *предријети се* „окилавити“ (РЈА).

¹⁶ „Прикојаса може бити у човеку: кад је човеку нешто учињено, па не може да напредује или да се опорави, болест му се продужава, то је такође прикојаса“ (Горњи Бањани, Филиповић I.c.).

прикојасан „крив, тј. онај који узрокује какво зло“¹⁷. О иманентној повезаности значења „узрок“ и „привиђење“ сведочи с.-х. глагол *причинити* „произвести, узроковати“ : *причинити се* „учинити се“ > *причина* f. „привиђење“¹⁸ (RJA) према рус. *причина*, чеш. *příčina*, пољ. *przyczyna* „узрок“¹⁹. Значење облика *окојасит се* „доћи себи, схватити, освестити се; поправити се, ојачати“ могло се развити под утицајем формално блиског (префикси *о-ко-*) и семантички идентичног глагола (такође са црногорског терена) *оковијестити се* рf. „доћи к свести, освестити се; порастати; поправити се у здравственом погледу; опоравити се имовински“ (Ускоци, Станић).

Значења глагола *којасити се* „(при)пазити на нешто“²⁰, *закојасити се* „завући се у дуљину“²¹, као и придева *којасан* „кепак, чио“²² за сада остају нејасна.

Иако широко распрострањен, семантички и творбено развијен и врло добро посведочен у српско-хрватском језичком ареалу, глагол *којасити се* као да нема словенских паралела²³. Његова усамљеност на словенском терену утолико је чуднија што изгледа да се ради о аутохтоној речи (позајмљеница или реч супстратног порекла не би могла имати тако широк ареал ни тако разубјену семантику).

¹⁷ Уп. и следеће примере: У то време умре рођак тога човика ... он одма посумња, да је укодлакова (sic!) прикоса (Пољица); Има област на изагнање нечистих и прикојасљивих духов (Вандулавић, све RJA). Узроковање зла својствено је не само нечистој сили, већ и људским бићима, али се и за људе користи исти израз: „Жене које умеју да врачају (за зло) су цивилице. Али [...] то веће да се каже него је лепше рећи ‘прикојаса’“ (Горњи Бањани, Филиповић l.c.).

¹⁸ Само у примеру из Милићевића: Пришавши ближе уверим се, да ово није причина, него нека жива душа, која се миче (аутори речника сматрају да је ову реч сам писац направио према глаголу *причинити се*, а акценат би био *причина*) (RJA).

¹⁹ С.-х. заст. *причина* f. „узрок, повод“ (RJA) аутори речника сматрају русизмом.

²⁰ У РСА се само напомиње да је потврда из Жувићеве збирке (што значи да немамо њену прецизну убикацију), без примера употребе у контексту.

²¹ Дефиниција значења је нејасна, можда пре „усталити се (о времењу)“?

²² Уп. ипак семантички и формално (због префикса *ко-*) близак придев (иако из другог ареала) *копијеран* „живахан, крепак“ (Ускоци, Станић).

²³ Чеш. дијал. *којаснит* „срушити се“ које се наводи у ЭССЯ l.c. ни из формалних, ни из семантичких разлога не може се сматрати еквивалентом с.-х. *којасити се*.

Под претпоставком да се разматрани с.-х. глагол заиста разлаже на префикс *ко-* и корен *јас*²⁴, можемо покушати да му пронађемо одговарајуће словенско окружење апстрахујући префикс и концентришући се на корен. Које би то лексеме са кореном *јас*-, на који је помишљао још Маденауер, могле бити сродне глаголу *којасити се*?

У границама српско-хрватског језичког простора посведочено је неколико на први поглед сродних облика: *јасати* песн. „стајати гордо, поносито“: Над Морем где к’о млади јаблан јасам, | поносно ја те поздрављам и гласам! (Королија)²⁵, *јасати* „поступати самовољно; разметати се“: Она јаса, ни море јој није до кољена (ШГ)²⁶, *јасати* „викати, галамити“: Што ту јасаш као да ти се грло провалило?! (Врховине у Лици)²⁷, *јасати* „газити, скакати, вршљати“: Јучер су деца ваздан по слами јасала (газила) и тиме сламу кварила (Зеница, све РСА), *јасат(и)* „скитати, беспосличити“ (Г. Цапарде, Ђукановић 1983)²⁸. Ниједан од наведених облика, међутим, не може се узети као непрефигирани еквивалент глагола *којасити се* из разлога акценатског, морфолошког и семантичког неподударења са њим. Релевантне сродне облике нисмо пронашли ни на ширем, словенском, ни на дубљем, прасловенском плану²⁹.

Скок и ЭССЯ, као што је на почетку речено, доводе глагол *којасити се* у везу са придевом *јасан*. Скок то чини узгред, без икаквог коментара, док се у ЭССЯ предложена етимологија кратко образлаже. То образложење, међутим, изазива извесне недоумице. Прво, није јасно зашто је прасловенска реконструкција заснована на облику *којаснути се*, који је посведочен само код Вука, а не

²⁴ Евантуално би се могло претпоставити да је глагол *којасити* настао као последица погрешне декомпозиције *прѣко-јасити* > (*пре-*)*којасити*, уп. слична образовања *прекобацити се*, кајк. *прекопикнути се* „спотакнути се падајући“ (Skok II 117 s.v. *kobacati* овде ипак издваја префикс *ко-*).

²⁵ Дефиниција значења није поуздана. Глагол у овом значењу (тј. како су га дефинисали аутори РСА), потврђен је само код Королије, а с обзиром да је из исте збирке песама као и именица *јас* „светлост, зрак“, могуће је да му је и значење блиско значењу именице.

²⁶ Овај облик могао би бити у вези са заменицом *ја*, али и са турцизмом *јасити се* „силити се, прсити се, правити се важан“ (РСА).

²⁷ Ономатопеја, в. напомену 13.

²⁸ Последња два облика су можда у вези са **јазати/*јѣзати* (в. ЭССЯ 8:169–170), за промену *т* > *с* уп. *јазати* : *јасати*.

²⁹ Псл. **јасати*, реконструисано на основу чеш. дијал. *јасаџ* „драть, рвать одежду“: *Už si ty gatě pravda rozjasál?*, за које се као примарно претпоставља значење „рвать полосой“, „обвязывать полосой (= опоясывать)“ (в. ЭССЯ 8:181–182) — у семантичком погледу нема никаквих додирних тачака са глаголом *којасити се*.

на далеко распрострањенијем *којасити се*. Друго, изузетно добра посведоченост облика *којасити се* (за разлику од *којаснути се*) доводи у питање тврдњу да су облици без *-н*- секундарни. Треће, ако су пак облици без *-н*- примарни (на шта указује презентирани материјал), онда повезивање глагола *којасити се* са **ěsknъ(jь)* (како се овај придев реконструираше у ЭССЯ 6:51-52) губи своју формалну потпору. Остављајући по страни чињеницу да псл. **ěsknъ* нема ни јединствену псл. реконструкцију, ни општеприхваћену етимологију³⁰, сматрамо да се повезивање глагола *којасити се* са овим придевом сусреће и са препрекама семантичке природе. Наиме, ниједан од ие. коренова од којих се, сходно разним тумачењима, изводи поменути придев (ие. **aisk-* „јасан, светао“, ие. **aidh-* „горети, светлети, пламтети“, ие. **ōs-t-n-* поред пие. **ǎs-* „палити, жарити се“, ие. **ās-* < **h₂ah₁s-* < пие. **h₂eh₁s-* „пламтети, горети, сјајити се“ итд.)³¹ својом семантиком не кореспондира са значењима глагола *којасити се*.

Међутим, на дубљем, индоевропском плану посведочена је једна потпуна семантичка и могућа формална паралела нашег глагола. Реч је о стинд. (ведском) *pra-yakṣ-* „појавити се“, *yakṣa-* „појава“ > „приказа, сабласт“ (KEWA III 1-2, EWAi II 391). Глагол је индоирански, потврђен је у новоиранском језику јагноби: *yaxš-* „видети се, бити видљив“, а по Bailey-у (251) ту би могао спадати и хотански придев *pyašta-* „visible“. Даље индоевропске везе нису познате. Мајерхофер сматра да би од тог глагола могла бити и именица *yakṣta-* м. „болест, сушица / туберкулоза“, изворно „појава, предзнак“ (KEWA III 2, EWAi II 392).

Псл. **jas-* према стинд. *yakṣ-* претпостављало би пие. **iěks-*, али иран. **yaxš-* (а не **yaš-*) указује на веларно **k* (**ieks-*). Веза словенског са индоиранским обликом била би могућа под претпоставком варијантности корена (**iěks-*/**ieks-*) или секундарности јужносл. *jas-* од псл. **jex-*, са итеративним дужењем и другом палатализацијом као у **daxnqti* > **dysati*. У том случају овде разматрани облици имали би у основи (*ko*)*jasati*, одатле поствербал (*pri-ko*)*jas(a)*, од њега деноминал (*ko*)*jasiti*.

³⁰За детаљан преглед и коментар досад предложених етимологија уп. ESJS 5:272-273 s.v. *jasnъ*, од нових тумачења в. Smoczyński 2002:191-192.

³¹Цитирано према изворима наведеним у претходној напомени.

Целокупно досадашње разматрање заснива се на претпоставци да је облик *којасити* образован од корена *jas-*. Међутим, горе-поменути паралелизам облика и значења између *којасити* и *чинити* (*при-којаса* : *при-чина* „привиђење; узрок“) отвара могућност и другачијег тумачења нашег глагола. Будући да псл. **činiti* (< **čīnō*) потиче од ие. корена **k^hei-* (SP 2:199-200; ЭССЯ 4:112-113), од којег се изводе и укр. *коїти* „чинити (углавном нешто лоше)“, пољ. *koić się* „успевати, полазити за руком“ (Рокорну 637-638), облик *којасити* могао би се објаснити као проширење глагола **kojiti*³² суфиксом *-as-*. Треба ипак напоменути да ни глагол **kojiti* нема општеприхваћено тумачење. Једни претпостављају два хомонимна глагола: *kojiti*¹ < ие. **k^hei-* „слагати“: укр. *коїти*, пољ. *koić się* итд. и *kojiti*² < ие. **k^heiǵ-* „мировати“: *pokojiti*, *uspokojiti* итд. (Рокорну 637-638, Verneker 538-539, ЕСУМ 2:501-502). Други сматрају да је, без обзира на семантичка одступања укр. и пољ. потврда, у питању јединствен глагол **kojiti*, каузатив од **čiti* „почивати“ < ие. *k^heiǵ-* (Sławski II 329, ЭССЯ 10:113, SP 2:218 s.v. *čiti*, Skok II 120, Machek 267).

О могућој вези *којасити* са **kojiti* сведочила би пре свега семантика укр. глагола: *коїтися* „дешавати се, догађати се (углавном о нечем лошем)“, *скоїтися* „догодити се; настати, појавити се“ (в. ЕСУМ l.c.) према с.-х. *кòјасити се, скојăсит се* „десити се, догодити се“. Иако глаголски суфикс *-as-* није продуктиван, за предложено творбено рашчлањавање уп. псл. **dr-as-ati* : **dъrati* (SP 4:209-210), с.-х. *кля̑-ăс-ати се* : *кля̑ати* (РСА). У овом контексту, као пандан глагола *којасити се* иступа пољ. глагол *kojarzyć* „спајати; погодовати; смишљати; полазити за руком“ (такође изолован и ограничен искључиво на пољски језик), у којем Славски види дериват од истог глагола **kojiti* (пољ. *koić*), али са другим суфиксом, *-ar-* (Sławski II 329-330)³³.

³² Псл. **kojiti* реконструирше се на основу с.-х. *кòјити* impf. „гојити, подизати“, рф. „савити коноп (од мреже) у колут“, слв. *kojiti* „васпитавати, гајити“, чеш. *kojiti* „хранити (мајчиним млеком); умиривати“, слч. *kojit* „id.“, глуж. *kojić* „умиривати“, пољ. *koić się* „умиривати се, ублажавати се“, укр. *коїти* „чинити нешто лоше“, *коїтися* „дешавати се, догађати се (углавном о нечем лошем)“ итд. (ЭССЯ 10:113).

³³ Према другом тумачењу, глагол *kojarzyć* доводи се у везу са с.-х. *којáрити се* „увећавати се, напредовати, развијати се“ и разлаже на префикс **ko-* и корен **(j)ar-*, у вези са **arъto* (ЭССЯ 10:111-112 s.v. **kojariti*). Семантика стоји на путу повезивању с.-х. и пољ. глагола, чега су свесни и сами аутори ЭССЯ, напомињући да је **jariti* у с.-х. примеру другачије од оног које подразумева етимологија **arъto*.

У закључку овога прилога морамо констатовати да још увек не постоје довољни и чврсти аргументи који би поткрепили било које од предложених тумачења, тако да сва разматрања о глаголу *којасити се* и даље остају у сфери хипотеза. Индикативна је, међутим, и чињеница да ниједан од облика са којима би наш глагол евентуално могао бити у вези (псл. **ěsknъ*, **kojiti*, **kojariti*, стинд. *pra-yaks-*) такође нема јединствену, општеприхваћену етимологију. То нас опомиње да многе речи, упркос замашној литератури која о њима постоји, у суштини још увек чекају своје коначно решење.

ЛИТЕРАТУРА

- Вујичић М. Вујичић, *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)*, Подгорица 1995.
- Вук В. Стефановић-Карацић, *Српски рјечник*, Београд 1898³.
- Геров Н. Геров, *Речник на българския език I-V; Дополнение*, Пловдив 1895-1908, репринт Софија 1975-1978.
- Динић 1990 Ј. Динић, *Додатак речнику тимочког говора*, СДЗБ XXXVI, 381-422.
- Бенић 1938 Љ. Бенић, „Прикојасе“ (*Gespenster*), Гласник Етнографског музеја у Београду XIII, Београд, 149.
- Букановић 1983 П. Букановић, *Говор села Горње Цапарде (код Зворника)*, СДЗБ XXIX, 271-285.
- ЕСУМ *Етимологічний словник української мови*, Київ 1982-.
- Златановић М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Кулишић 1998 Ж. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд.
- Манић Д. Манић Форски, *Лужички речник*, Бабушница 1997.
- Миловановић 1983 Е. Миловановић, *Прилог познавању лексику Златибора*, Прилози проучавању језика 19, Нови Сад, 13-70.
- Митровић Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац 1984.
- Пешикан 1965 М. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗБ XV.
- РМС *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад — Загреб 1967-1976.

- РСА *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд 1959-.
- СДЗБ *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
- Станић М. Станић, *Ускочки речник 1-2*, Београд 1990.
- Тешић 1977 М. Тешић, *Говор Љештанског*, СДЗБ XXII, 159-328.
- Ђупић 1977 Д. Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ XXIII.
- Ђупић 1997 Д. Ђупић и Ж. Ђупић, *Речник говора Загарача*, СДЗБ XLIV.
- Филиповић 1972 М. С. Филиповић, *Таковци. Етнолошка посматрања*, Српски етнографски зборник LXXXIV, Београд.
- Узенева 2001 Е. С. Узенева, *Етнолингвистически материјали из југозападној Болгарии (с. Гега, Петрическа община, Софийска област)*, Истраживања по славјанској дијалектологији 7, Москва, 127-151.
- ЭССЯ *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974-.
- Bailey Н. W. Bailey, *Dictionary of Khotan-Saka*, Cambridge 1979.
- Berneker Е. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch, A - моръ*, Heidelberg 1908-1913.
- Bezljaj F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1977-.
- ESJS *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha 1989-.
- EWAi М. Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I-II*, Heidelberg 1986-1996.
- KEWA М. Mayrhofer, *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen I-IV*, Wiesbaden 1956-1980.
- Machek V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968².
- Matzenauer 1881 А. Matzenauer, *Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu*, Listy filologické a paedagogické VIII, Praha, 161-190.
- Perušić 1986 М. Perušić, *Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac*, Čakavska rič 1986/2, Split, 35-73.
- Pokorny J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I-II*, Bern 1959-1969.
- RJA *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-XXIII*, Zagreb 1880-1976.
- SEK W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994-.
- Skok P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Zagreb 1971-1974.

- Sławski F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952.
Smoczyński 2002 W. Smoczyński, *Uwagi laryngalistyczne do niektórych wyrazów słowiańskich i litewskich*, Dzieje Słowian w świetle leksyki, Kraków, 191–198.
SP *Słownik prastowiański*, Wrocław etc. 1974.

A contribution to the study of S.-Cr. *kojasiti se*

The paper deals with the S.-Cr. verb *kòjasiti se* (im)pf. “appear; say ‘hello’; happen; appear as a vision, etc.” from the standpoints of semantics, word-formation and etymology. The author has no ambition at providing the final etymology of the verb, but to present the entire relevant material, along with its analysis, and to elaborate the three existent interpretations (Matzenauer, Skok, ESSJa). In conclusion, two possible etymologies are proposed (either < PS1. **kojiti* or related to skt. (ved.) *pra-yakṣ*), thus contributing to studies that could lead to final solution.

*Етимолошки одсек, Институт за српски језик САНУ
Кнез-Михаилова 35/1, 11000 Београд, Југославија
etym@bib.sanu.ac.yu*

9

8

7

6

5

4

